

Paberki o kozjenogem slaku in o cirkumtropskih rastlinah in živalih

Boris Sket

Ko sem – tokrat kot turist – gledal lepo trato kozjenogega slaka na obali Bornea, so se mi v duhu prikazovale nove in nove že videne podobe iz narave. In mi je prišla na misel nekdanja, predvojna rubrika v *Proteusu*, paberki. Sklenil sem, da bom prosil urednika, naj mi vsaj poskusno objavi paberek o kozjenogem slaku. Gotovo bo koga zanimal. A ko sem razmišljal o vsebini, so se mi kar nizali podatki o lepotici, tudi o njenih sorodnikih, pa o pridruženih bitjih. In tako se mi je porajala prava veriga povezanih paberkov, utrinkov. Zanimivosti. Ja, kaj pa ni zanimivo? Če tole berete, sem uspel pri uredniku in pri bralcih.

Ker je za rod *Ipomoea* slovensko ime *lepi slak*, angleško pa *morning glories*, najdemo za našo vrsto zapisano tudi *beach morning glory*, pa *sipinski lepi slak*. Zadeva postane zabavna, ko naletimo na »avtomatski«
prevod »plaža slak«. Čisto primerno za turiste.

Kozjenogi slak (*Ipomoea pes-caprae*) je plazече zelišče z olesenelimi koreninami, z velikimi, kakih pet centimetrov širokimi cvetovi, živobarvnimi in lepimi, kot je lepih večina lepih slakov. Cvetovi so sicer bolj maloštevilni, saj se proti večeru vsak zapre, uvene, današnje bodo nadomestili jutrišnji. Ja, so pa lepi. Tudi listje je dekorativno, čvrst list ima obris kozje tačke, od koder

Kozjenogi slak, značilna poraščenost obrežne sipine na Borneu. Foto: Boris Sket.

mu tudi ime - verjetno starejše angleško, pa latinsko in izpeljano slovensko.

S pritlikami porašča sicer gol pesek in je pomemben utrjevalec obmorskih sipin. Je ena najbolj razširjenih rastlin, ki jih navadno označujemo za halofilne, a so večinoma le tolerantne do soli. Sol prenaša rastlina v podlagi, sol dobro prenaša tudi seme, ki ga

raznašajo morski tokovi. Tudi zato je to ena najbolj razširjenih slanoljubk, njena razširjenost je cirkumtropska, njeno območje razširjenosti torej obdaja Zemljo v tropskem pasu. Na kozjenogi slak bomo naleteli povsod po tropskih obalah, če je le tam nekaj mivke, peska.

Oglejmo si še zeleno sosesčino. Če se ozre-

Kozjenogi slak (Ipomoea pes-caprae) opoldne. Trije današnji in včerajšnji cvet. Foto: Boris Sket.

Kozjenogi slak pozno popoldne, današnji cvet. Foto: Boris Sket.

mo od slaka navzgor, bomo skoraj gotovo opazili, da smo pod kokosovo palmo. Kokos (*Cocos nucifera*) je veliko bolj poznan, zato o njem ne bomo izgubljali besed. Povejmo pa, da ima skoraj enako razširjenost kot kozjenogi slak. Menijo – a ne z gotovostjo –, da se je vrsta razvila v indijsko-indonezijskem območju in od tod razširila po tropih. Je podobno sprijaznjen s soljo, tako rastlina kot plod, tudi ta je užival oceansko disperzijo. Kokosov oreh je naravnost imenitno zaščiten v ta namen. Raste zlasti tam, kjer peščena tla in slani pršec preprečujeta rast (drugim) drevesom, v notranjosti kopnine raste le nasajen. Je obvezen na razglednicah in reklamnih letakih za lenarjenje v tropih, a je tudi sicer gospodarsko (in ekološko!) pomembna rastlina.

In tale zanimivost. V obeh zmerno toplih pasovih – severno in južno od tropskega – raste na obmorskih peščinah malo manj imenitna, a podobna cvetlica, kot je kozjenogi slak. To je sorodnik plotnega slaka, ki ima pri nas nekoliko nerodno, seveda umešno ime **obmorski plotni slak** (*Calystegia soldanella*). A pri nas itak ne raste, čeprav je v *Mali flori Slovenije* naveden: »Obmorske neustaljene peščine. Navedbe za Slovenijo so napačne!« Tudi sicer ob Jadranu ni prav pogost. Sem ga pa srečal v rabski (loparski) Sahari in na Novi Zelandiji. Cvet se diči v različnih rožnatih odtenkih, listi pa so ledvičasti.

Kozjenogi slak pa ni le lepa rastlina, ponekod jo znajo tudi uporabiti. Avstralci jo uporabljajo na obkladkih, s katerimi zdravijo rane, tudi tiste zelo boleče od strupenih rib (na primer od osti nekaterih skatov). V Braziliji ji rečejo *salsa-da-praia* in zdravijo z njo vnetja in trebušne težave. Še bolj je uporabna kot *bagasua* na Filipinih – za zdravljenje revmatizma, kolike, edema, ognjokov pod nohti in zlate žile. A pogledjmo še malo po sorodstvu.

Rod *Ipomoea* vključuje še nekaj vrtnih in zlasti balkonskih okrasnih rastlin. Takšen je predvsem **tribarvni lepi slak** (*Ipomoea*

tricolor) – *tricolor*, tribarvna, pomeni, da so cvetovi različno obarvani, nekoliko se pa tudi spreminjajo. To je do pet metrov visoka vzpenjavka, američanka, a marsikje drugod podivjana, torej udomačena. Seme vsebuje majhno količino halucinogena LSD. Tega uporabljajo ob raznih duševnih problemčkah. Neprimerno pomembnejša vrsta »lepega slaka« pa je – boste verjeli? – **sladki krompir** (*Ipomoea batatas*). Sicer je tudi ta v rabi kot okrasna rastlina (tudi v naših parkih jo že najdete), a res pomembna je kot krompir. Tudi sladki krompir je doma v Ameriki, vendar v tropih. Tam so ga udomačili vsaj pred pet tisoč leti. Svetovna produkcija leta 2004 je bila 127 milijonov ton, največ ga pridelajo na Kitajskem. Je pa to tudi v kulturi pretežno tropska rastlina in jo pri nas uvajajo šele v zadnjih desetletjih. Da ne bo nesporazuma, naj omenim, da nam je dala Amerika, poleg čisto ta pravega krompirja, še en »sladki krompir«, imenovan tudi topinambur, ki pa je pod imenom *Helianthus tuberosus* sorodnik sončnice.

Cirkumtropske elemente (ki sicer pogosto zaidejo v subtropski pas) **pa imamo tudi med živalmi**. Takšnih je nekaj pomembnih kopenskih skupin, kot so krokodili, opice, pa – spet rastline – družina palm (Arecaceae). Pa nekaj pelaških morskih živali, kot so rumenoplavutni tun (*Thunnus albacares*), mečarica (*Xiphias gladius*), vrste morskih psov.

Nas pa zanima ravno tisto vmes, na obali. Na primer tiste drobne peščene kroglice na gladki mivki ob rastišču kozjenogega slaka. Ali pa tiste komaj opazne sence, ki švigajo po pesku. Gotovo je tudi to kaj živalskega. Z malo truda ugotovimo, da te kroglice izdelujejo rakovice iz cirkumtropsko razširjenega rodu. In da so tiste komaj ulovljive sence njihovi mladički. Ni čudno, da jim po angleško pravijo *ghost crabs*, saj so res kot presojni duhki. Odrasle rakovice, **raki jahači** (rod *Ocypoda*), imajo izjemno velike oči na dolgih pecljih. Buchsbaum in Milne (prevedel J. Matjašič) jih opisujeta takole.

»[...] So zanimive, ker tako hitro bežijo na svojih visokih nogah, da so jih imenovali 'zajci med raki', se nato prav hitro zakopljejo v pesek in izginejo izpred oči zasledovalcem. Kot na visokih hoduljah, ki so dvajset centimetrov narazen, se premika kakih pet centimetrov širok in štiri centimetre dolg koš, podoben jezdecu [...]. Tečejo s hitrostjo dva metra na sekundo ali 7,2 kilometra na uro. Med tekom so v stiku s tlemi vedno le tri noge, na primer nogi dve in štiri na eni strani ter tri na drugi.«

A tule, kjer smo občudovali slak, zdaj ni

bilo videti odraslih jahačev. Le tiste sence in kroglice. Mlade rakovice so blede sivo rožnate, s temnejšimi pegicami raznih barv posute, in se neverjetno dobro zlijejo z barvo peska. Videti so kot prosojne, od tod vtis senc, saj kot da gledamo skoznje. Urne so pa razmeroma enako kot odrasle.

Odrasle rakovice so bojda nočne živali, vendar jih vidiš dirjati tudi ob sončni pripeki. Samci razkazujejo teritorialno lastništvo tako, da tolčejo s škarjami po tleh, izvajajo pa tudi nekakšne plese, če se približuje drug osebek. In še stridilirajo z izrastki na ne-

Rak jahač, ena od zahodnoafriških vrst (Ocypode sp.) v Gani. Foto: Boris Sket.

Mlada rakovica Ocypode sp. v vlogi peščinskega duhka. Foto: Boris Sket.

katerih nogah. To naj bi služilo odganjanju vsiljivcev in privabljanju parteric.

To so vsejede živali, predvsem se mastijo s trupli in trupelci, a si privoščijo tudi kaj živega. So tudi kanibali, večji nad manjšimi; pri rakah ni to nič nespodobnega. Pobirajo

pa tudi alge iz kepic peska ali prsti, ki si jih vzamejo med posebej prirejene obustne okončine. Pri premečkavanju substrata izločijo bojda do sedemdeset odstotkov alg. In pri tem nastajajo tiste kroglice, ki jih odlagajo na tla, nekatere v značilnih vzorcih.

Rod *Ocypode* vsebuje približno dvajset vrst, nekatere z zelo obseznimi območji razširjenosti - na primer ves Indijski ocean, do ameriških tihomorskih obal. Zlahka se razširjajo v stadijih ličinke, te so planktonske in jih raznašajo morski tokovi.

Iz povedanega ste verjetno že razbrali, da so jahači polkopenske (semiterestrične) živali, ki si kopljejo rove v podlago. Pa povejmo še to, da v isto družino sodijo raki goslači ali rakovice kimavke (*Uca*), tako oblikovno kot vedenjsko še bolj zanimivi, neverjetno barviti, pa kot rod enako cirkumtropsko razširjeni.

Mladiček jabača ob vratih domovanja, ob kuhinjskih ostankih – na Borneu.

Foto: Boris Sket.

Enak motiv, samo brez živalice.

Foto: Boris Sket.